

Bojana Mesec

POMEN RAZISKOVANJA IN PLANIRANJA PROSTOVOLJNEGA DELA

UVOD

Vsako obdobje prinese s seboj tudi spremembe, ki se jim moramo prilagoditi. S tem niso mišljene le politične spremembe, pač pa tudi socialne, kulturne in ekonomske, vse to pa vpliva in prehaja v zavest ljudi, kjer so te spremembe najbolj opazne. Ljudje so do sprememb občutljivi in jih sprejmejo ali zavračajo. Z njimi pa se tudi krepijo in dvigujejo raven celotne družbe. Skupnost je pojmovana kot tista enota, v kateri vladajo pristni človeški odnosi, kjer je nekaj topline in razumevanja do posameznika.

Za razvite in moderne družbe je značilna in stalna spremljevalka ravnodušnost posameznikov. Bolj ko se družba razvija, bolj postaja brezimna. Sociološko je to obdelal Tonnies (1999), ko je razlikoval in teoretsko opredelil razliko med skupnostjo in družbo. Ravnodušnost se ne kaže samo do nekaterih vrednot, npr. tradicionalno religioznih, ampak je opazna na vsem področju etike, v tesnih medsebojnih človeških odnosih, zanimanje za drugega kot bližnjega. Ravnodušnost se kaže tudi v odnosu do svetovnih problemov, čeprav so nam ti s pomočjo medijev postavljeni dobesedno pred oči.

Ena od poti, ki naj bi peljala k premagovanju kulture ravnodušja, je prostovoljno delo. Pri tem nam ostane veliko vprašanje predvsem pogojenosti notranjega nagiba za to delo, saj današnja družba ceni le, kar je plačano. V sodobni družbi ni več tako strogega in nepopustljivega socialnega nadzora, kar lahko za posameznika pomeni neke vrste osvoboditev. Toda hkrati je to nevarnost, da vsakdo postane neopazen primer, ki se zapre v oazo samega sebe in izključi vse druge. Vedno bolj se mu oži prostor skupnosti, v kateri je lahko to, kar je. Kot pravi Bajzek (1997), obstaja nevarnost, da posameznik ne bo več sposoben globokih

čustvenih in solidarnostnih odnosov in se bo družba spremenila v džunglo individualizma.

O samem prostovoljnem delu vemo kar nekaj pomembnih vsebinskih dejstev. Neznanka pa nam ostajajo komponente kakor število udeleženih, njihove konkretne naloge, kaj jih motivira in kako se vrednoti njihov prostovoljni prispevek. Ena izmed glavnih ovir pri odkrivanju podatkov je razpršenost te dejavnosti pa tudi neidentificiranost posameznega dela, saj k prostovoljnemu delu ne štejemo le planirane dejavnosti, ampak tudi neplanirano, spontano pomoč. Pokazatelji, ki nas prepričajo o pomembnosti tega dela, so statistične narave, zato je nujno, da državni organi poznajo metode in tudi rezultate, ki pokažejo, kolikšen vpliv ima prostovoljno delo na narodno gospodarstvo in ekonomijo. Kvantitativni pokazatelji so neprecenljivi, ker:

- vladi in drugim pomembnim virom pokažejo, da ima prostovoljstvo velik vpliv na razvoj družbe, torej si zasluži njihovo podporo
- dajejo bazične podatke ljudem, ki odločajo o prihodnjem razvoju, širjenju in promoviranju prostovoljne dejavnosti
- opogumljajo ljudi za prostovoljstvo ter demonstrira socialne in osebne pridobitve
- so informacija za medije, privatno, javno in neprofitno sfero
- demonstrirajo vezi med nacionalnimi in skupnostnimi projekti.

Kakšne rezultate bomo dobili in predstavili, je odvisno od metode in načina zbiranja podatkov. Zaradi primerljivosti mednarodnih rezultatov so v letu 2001 (mednarodno leto prostovoljstva) raziskovalci in praktiki desetih svetovnih držav sestavili praktikum za raziskovanje prostovoljnega dela (Dingle 2001), ki nas korak za korakom pripelje do informacij, socialnih partnerjev, metod in vprašalnikov. Ta pridobitev je pomembna tako za

prostovoljce kot tudi za pomembne vladne posameznike, ki ključno vplivajo na finančno plat ne-profitnega in prostovoljskega sektorja. Z uporabo tega znanja pa se poleg kvantitativnih rezultatov širijo tudi nova spoznanja o sektorju, ki do sedaj ni nosil pomembne vloge v naši družbi, čeprav si jo nedvomno zasluži.

PROSTOR, KJER NASTAJA PROSTOVOLJNO DELO

Tako v socialni teoriji kakor v popularnih komentarjih zelo pogosto slišimo, da večina ljudi v zahodnih družbah danes živi v svetu, ki se premika hitreje, je širši in bolj diferenciran, kakor je bil v časih njihovih prednikov, rezultat pa je zmanjšana socialna kohezivnost. Makrosociološke teorije razvoja industrijske in postindustrijske družbe se razhajajo ob vprašanju, ali se populacijska rast, zaradi katere ljudje stopajo v vse več vse bolj raznovrstnih interakcij, enostavno odraža v spremembi v temeljih socialne kohezivnosti.

Tip urbanizacije, novih komunikacijskih in transportnih tehnologij, zlasti telefona, televizije, interneta in avtomobila, vpliva na naravo skupnostnih razmerij. Nekateri trdijo, da so te spremembe in naša usmerjenost v individualizirane privatne svetove in izkušnje resno spodkopale tradicionalni občutek za skupnost in pripadnost. Ta trditev je povezana s skrbjo o pomanjkanju kohezivnosti in identitete med velikimi skupinami populacije in s pojavom izgube skupnosti.

Identifikacija skupnosti in civilno sodelovanje sta navedena kot bistvena za vzdrževanje socialne kohezivnosti. Pomanjkanje udeležbe državljanov v skupnosti, npr. nizka raven udeležbe na volitvah ali neobiskovanje lokalnih srečanj in akcij, je dokaz upada socialne kohezije in angažiranega delovanja.

Oldenberg (1991) konceptualizira izgubo kohezije v skupnosti v smislu upada tistega, čemur pravi »veliki dobri kraj«, kjer se člani skupnosti srečujejo na nevtralnem kraju. Te kraje opisuje kot jedrna prizorišča neformalnega javnega življenja. Postavlja hipotezo, da so bila v tradicionalnih skupnostih okolja, kot so gostilna, cerkev, lokalni sindikati in kinodvorane, javna prizorišča za člane skupnosti, kjer so se sestajali, da so proslavljali medsebojne vezi in sprejemali skupne odločitve. Lahko bi jih opisali tudi kot mesta za iskanje neformalne socialne podpore in skrbi.

Wellman (1997) poudarja, da sicer prihaja do zmanjševanja uporabe tretjih prostorov, vendar to še ne pomeni nujno, da prihaja do zmanjševanja v obsegu neformalnega druženja. Pravzaprav so se kraji, kjer se to druženje dogaja, premaknili iz javne v privatno arena: »Telefoni, avtomobili, letala in elektronska pošta so ljudem omogočili, da ohranjajo aktivna razmerja na dolge razdalje s prijatelji in znanci. Vendar te tehnologije v bistvu naredijo stvar še bolj zasebno, saj se navadno dogajajo le med dvema osebama.« To povzroči bolj osebno obliko skupnosti, kjer ljudje iščejo družbo in podporo drugih ne glede na fizično bližino. Namesto da bi se zanašali na nenačrtovane stike na fizičnih tretjih krajih, člani skupnosti iščejo družbo v osebnih prostorih, ki jih ustvarijo z uporabo novih komunikacijskih tehnologij.

Raziskave s področja nastajanja novih skupnosti, npr. internetne skupnosti (Praprotnik 2001), so pokazale, da je eden izmed osnovnih vzgibov za njihov nastanek želja po povezanosti. Novi načini in metode, ki sestavljajo nove oblike skupnosti, pripomorejo k novim idejam in rešitvam, ki so potrebne največkrat v lokalni skupnosti, kjer je posameznik prepuščen sam sebi.

ORGANIZACIJA LOKALNEGA DOGAJANJA

Ena izmed bistvenih oblik organiziranega prostovoljnega dela je vključevanje in izobraževanje prostovoljcev v delovanje neprofitnih organizacij. K razvoju prostovoljnega dela veliko prispevajo posebna združenja, ki organizirajo in usposablajo prostovoljce ter jim strokovno pomagajo. Tudi v Sloveniji se ni mogoče izogniti tem procesom in razvoju prostovoljnega dela, če bomo hoteli zagotoviti učinkovitejše delovanje socialne države. Pogoji za to, da ta sektor preživi in deluje kakovostno, so pozitivna naravnost javnosti do prostovoljstva, filantropije, donatorstva, sponzorstva, do razvijanja tradicije, kulture darovanja in solidarnostnega vedenja oziroma pripravljenost ljudi, da dejavno sooblikujejo svoj socialni prostor.

Prostovoljno delo v sebi nosi dve pomembni komponenti: pomaga kreirati stabilno in kohezivno družbo ter delu dodaja vrednote humanosti (Dingle 2001). Ko zberemo ljudi, da bi delovali v dobro skupnosti, prostovoljna akcija kreira zupanje in kooperativnost; z drugimi besedami, s tem nastaja socialni kapital. Celó če so ljudje raz-

ličnih narodnosti, verske opredeljenosti ali ekonomskega statusa, jih bo prostovoljno udejstvovanje zblížalo in narasla bo socialna harmonija.

Moč prostovoljnega dela je v tem, da s participacijo postanejo močni tudi prostovoljci, ki sami niso bili zmožni doseči tako visokih rezultatov. Spontanost, ki je ena od glavnih vrednot prostovoljstva, je dobro vidna v katastrofah in krizah.

Prostovoljno delo še posebej na socialnem področju na svojski način povezuje posameznika z družbo, v katero je vpet. Skoz prostovoljno delo posameznik razmejuje dobrine s soljudmi in s svojo skupnostjo. Daje, prejema in zagotavlja vsaj nekaj varnosti drugim in hkrati povečuje lastno varnost. Organizirano prostovoljstvo v današnjem času je kompleksno dogajanje, katerega razsežnosti je težko strnjeno predstaviti.

ORGANSKA IN KONTEKSTUALNA RAZLAGA PROSOCIALNEGA VEDENJA

Zakaj so zlasti mladi pripravljene pomagati? Ameriška teorija (Rosenthal 1998) pojasnjuje to z dvema modeloma, ki se nanašata na zgodnje otroštvo in odnose med otroci in njihovimi starši, in sicer z organskim in kontekstualnim modelom.

Značilnosti prvega so, da imajo zgodnji dogodki v življenju močan vpliv na poznejše vedenje in vrednote mladostnika, pri čemer imajo dogodki, ki se dogajajo v družini v zelo zgodnjem obdobju otroštva (prva leta), močnejši vpliv kot dogajanje v poznejšem obdobju (npr. v zgodnji adolescenci). Mati (oziroma oseba, ki večino svojega časa preživi z otrokom) je v tem obdobju otrokov najpomembnejši element obstoja, zato je poznejši razvoj odvisen tudi od osebnosti in ravnanja matere.

Razlaga po tem modelu bi torej bila, da so otroci iz družin, kjer se goji ideja o pomembnosti pomoči drugim, bolj pripravljene postati prostovoljci kakor njihovi vrstniki. S takim razvojem se v otroku goji in raste prosocialno vedenje, ki je lahko pozneje povod za prostovoljno delo.

V nasprotju s tem drugi model zagovarja osebnostni razvoj, ki nima konca in poteka celo življenje, torej brez točke, po kateri ni več vpliva na mladostnikovo osebnost. Po tej razlagi zelo zgodnje otroštvo nima trdne povezave z obnašanjem v poznejšem življenju, zelo močan vpliv na reagiranje pa imajo trenutni dogodki, posameznikove želje in potrebe.

Mladostnik, ki morda živi v družini, kjer pro-

socialno vedenje ni pomembno, po organskem modelu ne bi mogel postati prostovoljec, pa vendar kontekstualni model dokazuje, da se lahko vključi v prostovoljno dejavnost, npr. ker to zahteva študij, ki mu veliko pomeni in mu odpira vrata v lepo prihodnost. V nadaljevanju bo morda postal prostovoljec tudi s srcem, ker mu bo delo všeč, ker bo spoznal dobre prijatelje, ali pa mu bo delo dajalo nove izzive.

Na podlagi literature o prosocialnem vedenju se je razvila še ena zanimiva razlaga o karakteristikah posameznikov, ki so pripravljene pomagati drugim. Osebe z višjo inteligenco naj bi bile bolj pripravljene pomagati, mogoče zaradi večje zmožnosti empatije do ljudi, ki potrebujejo pomoč. Trditev nima veliko zagovornikov, saj izključuje veliko skupino ljudi z nižjo inteligenco, ki kljub temu sodelujejo kot dolgoletni prostovoljci. Boljša razlaga bi bila, da imajo bolj socialno usmerjeni večjo moč, ker imajo željo in potrebo po interakciji z ljudmi na pozitiven način. Po drugi strani pa so osebe, ki doživljajo stres in kažejo znake neprilagojenosti, manj pripravljene za pomoč, po vsej verjetnosti zaradi težjega navezovanja stikov z drugimi ljudmi.

Bolj znanstveno razlago za notranjo motivacijo najdemo tudi med domačimi avtorji. Vedno bolj prihaja v veljavo rek »človek potrebuje človeka«. S tem poudarkom se lahko približamo ugotovitvam, da živimo v trenutkih življenjskih stisk in različnih neravnovesij. Življenje si organiziramo takrat, ko stiske nastanejo, v preteklosti nerešenih problemov pa ne rešujemo, oziroma jih ne vključujemo v trenutno dogajanje (Ovsenik 1999).

Svojo vlogo pri usposabljanju že odločenih za sodelovanje morajo imeti tudi javne službe in profesionalci, ki jih je treba že v času rednega izobraževanja pripraviti za sodelovanje s prostovoljci. Pri tem je nezamenljiva vloga vodstev nevladnih organizacij in njihovih strokovnih organov ter sredstev javnega komuniciranja. Izobraževanje tako enih kakor drugih mora zato postati obvezni del srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja, ozaveščanje o humanosti prostovoljnega dela pa bi morali širiti tudi med mlajšo populacijo (predšolski in osnovnošolski programi).

Mlajša generacija bo prinesla tudi nove metode, ki jih moramo odkrivati in raziskovati že sedaj, saj se pojavljajo same in nenadzorovano. Ena izmed njih je »virtualno prostovoljstvo«, ki ga pri nas najdemo kot obliko svetovanja na svetovnem spletu (Mesec 2003). To so razni forumi,

klepetalnice na določeno temo in tudi že samopomočne skupine na internetu. Na podlagi kvalitativne raziskave je v letu 2002/03 nastal predlog o profesionalizaciji prostovoljnega dela in še posebej virtualnega prostovoljstva kot najnovejše metode svetovanja in samopomoči, ki se je v Sloveniji pojavila v letu 2002.

Veda o socialnem delu nam narekuje, da odkrivamo in rešujemo stiske ljudi, ki skupaj z nami sestavljajo našo družbo. Glavno orodje tega dela je pogovor. Z analizo in raziskovanjem pogovorov dosežemo srž problema, ki v pogovoru z uporabnikom pripelje obe strani na pot boljšega razumevanja in reševanja situacije.

SKLEP

Vprašanje, ali naj *on-line* skupnosti obravnavamo kot resnične skupnosti ali kot nove socialne oblike, je zelo sporno. Nekateri raziskovalci trdijo, da skupnosti, ki so se razvile in jih vzdržujejo v kiber prostoru, niso »prave« oziroma »realne« skupnosti, temveč jih moramo imeti za psevdo skupnosti ali za metafore skupnosti. Vse bolj pa se zdi, da večina današnjih avtorjev meni, da *on-line* skupnosti izpolnjujejo kriterije, po katerih jih lahko imamo za »realne« skupnosti. Razlika med *on-line* in *off-line* skupnostmi se nanaša na mehanizme komunikacije (ne na pomen odnosov, ki se vzpostavijo), na socialne procese, ki jih zajemajo, in na to, kako učinkujejo na svoje člane.

Ferguson trdi: »Smo družabna bitja in si želi-

mo stikov; mislim, da ni pomembno, ali je to stik po telefonu, po 'netu' ali pa neposreden, če razvija in krepi razumevanje, dejanja in človeško povezovanje.«

Vprašanje, ali lahko skupnost obstaja *on-line*, si večinoma postavljajo tisti, ki niso del take skupnosti. Tisti, ki navdušeno sodelujejo pri elektronski pošti, oglasnih deskah, klepetalnicah in podobno, brez težav sprejemajo dejstvo, da skupnosti, ki jim pripadajo, lahko obstajajo tudi *on-line* ... Svet na mreži proučujejo glede na to, kako se sklada z definicijami skupnosti v realnosti (*off-line*). *On-line* skupnosti kažejo vedenja, ki so v skladu z *off-line* skupnostmi. Uporabljajo dogovorjen jezik (npr. žargon, emotikone, akronime), vzdržujejo socialne in profesionalne vloge (npr. heker, moderator, vebmaster, igralec, brskalec, iniciator), postavljajo meje, tako da uporabljajo imena, ki določajo, čigavo je katero področje, oblikujejo obrede, kakršni so poroke ali pogrebi, kažejo privrženost ciljem skupnosti in upoštevajo »netične« (net-etične) norme.

Uporaba *on-line* samopomočnih skupin in socialnih forumov v socialnem in terapevtskem smislu je pomemben korak k razvoju pomoči množici ljudem z nešteto pomisleki glede socialnih služb. Med njimi je tudi veliko tistih, ki imajo težave z mobilnostjo ali duševnim zdravjem. Te skupine imajo podobno filozofijo in tehniko kot tradicionalne oblike, razlika je le v tem, da se ne dogajajo v določenem času in prostoru, ampak imajo lastnost brezmejnosti, svetovni splet pa uporabljajo kot svoj »prostor za srečanja«.

LITERATURA

- J. BAIZEK (1997), *Od skupine k skupnosti*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- N. EISENBERG (1992), *The caring child*. Cambridge: Harvard University Press.
- A. DINGLE (2001), *Measuring Volunteering: A practical toolkit*. Washington: Independent Sector and United Nations Volunteers.
- A. FERGUSON (1994), *Posting on Communit*. <http://www.well.com/user/hlr/texts/Vccivil.html>
- B. HUGMAN (1977), *Act naturae*. London: Bedford Squere Press.
- N. JALANDONI (2001), *America's family volunteers*. Washington: Independent sector.
- B. MESEC (2000), *Organiziranost vodenja neprofitno-volonterskih organizacij*. Kranj: Fakulteta za organizacijske vede (magistrsko delo).
- (2003), *Prostovoljno delo - metode, ki oblikujejo skupnost in njeno identiteto*. Kranj: Fakulteta za organizacijske vede (doktorska disertacija).
- L. MILČINSKI (1984), Etika prostovoljnega dela. *Socialno delo*, 3: 63-73.
- Y. R. NEDELJKOVIĆ (1982), *Socialni rad*. Beograd: Zavod za proučevanje socialnih problema grada Beograda.
- J. OVSENIK (1999), *Stebri nove doktrine organizacije, managementa in organizacijskega obnašanja*. Kranj: Moderna organizacija.
- R. OLDENBERG (1991), *The Great Good Place*. Paragon House: New York.
- T. PRAPROTNIK (2001), *Skupnost, identiteta in komunikacija v virtualnih internetskih skupnostih*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis (doktorska disertacija)
- S. ROSENTHAL (1998), Political volunteering from late adolescence to young adulthood: Patterns and predictors. *Journal of Social Issues*: <http://www.findarticles.com>
- F. TONNIES (1999), *Skupnost in družba*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- B. WELLMAN (1997), An electronic group is virtually a social network. V: S. Kiesler (ur.), *Culture of the Internet*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.